

POMOZI PÉTER

EGY TÖRÖKKANIZSAI NAPSOROLÓ ÉS KÁRPÁT-MEDENCEI VÁLTOZATAI – NYELVTÖRTÉNETI ÉRVEK A KORA ÁRPÁD-KORI DATÁLHATÓSÁG MELLETT

KIVONAT: Tanulmányomban egy, a Kárpát-medencében igen elterjedt magyar nyelvű napsoroló mondóka egyes változatait vetem össze főleg a bennük előforduló betűrímek szerepe szempontjából. Az itt megjelenő teljes és töredékes mondókákat mintegy 200 változat tanulmányozása után választottam ki. A teljes változatok többségében a napnevek és a hozzájuk kapcsolódó igék általában kivétel nélkül alliterálnak. Mivel ezeket a mondókákat általában karon ülő kisgyermekeknek mondogatták, a tökéletes alliterációnak nemcsak művészi, hanem pedagógiai szerepe is volt: így könnyebb volt megtanítani a kicsiknek a napok sorrendjét.

A vajdasági (ma Szerbia) Törökkanizsán 1968-ban gyűjtött napsoroló azért különleges, mert tökéletesen alliterál, kivéve a *vasárnap imádkoznak* zárósort. Az ómagyar nyelvtörténetből azonban jól ismert tény, hogy a kora Árpád-korban ez az ige még bilabiális *w* kezdetű volt, azaz a mondókavariáns archetípusában a zárósor is alliterálhatott. A *w > ø* hangváltozásra, illetve a magyar *imád-* *igető w* kezdetére hangtörténeti és etimológiai párhuzamot is említék.

Vizsgálatunk szempontjából lényegtelen, hogy a vizsgált törökkanizsai szöveg archetípusa is törökkanizsai volt-e, a lényeg az adott napsoroló alliteráló szerkezete és az, hogy zárósora a szakrális megőrzést mutatja az alliteráció kárára. Ezzel szemben számos Kárpát-medencei változat szakított e sor szakrali-

tásával az alliteráció megőrzése érdekében. A mondókaváltozatok összevetése, a hang- és szótörténeti tények elemzése egyértelműen arra mutat, hogy a törökkanizsai napsoroló archetípusa Árpád-kori lehetett.

KULCSSZAVAK: napsoroló mondóka, hangtörténet, Árpád-kor, napnevek, alliteráció

P É T E R P O M O Z I

A day-counting rhyme from Törökkanizsa and its variants in the Carpathian Basin: Historical linguistic evidence in support of dating it back to the early Árpád-era

ABSTRACT: This study compares different versions of a Hungarian day-counting rhyme that is remarkably widespread across the Carpathian Basin. It considers mainly the alliterations they feature; specifically, the role this figure of speech plays in them. Both the complete and the fragmented nursery rhymes published here have been selected after examining nearly 200 different versions. In the majority of the fully preserved rhymes, the names of days and the verbs corresponding to them alliterate almost without exception. Since in most cases these verses were recounted to infants, full alliteration served more than one purpose: beyond its aesthetic value, it also had a pedagogical function, making it easier to teach young children the sequence of days.

A day-counting rhyme collected in 1968 in Törökkanizsa, Vajdaság (today a part of Serbia) is of particular interest, for it alliterates fully, excepting the final line *vasárnap imádkoznak* ‘on Sunday, they pray’. It is, however, a well-known fact in Hungarian historical linguistics that in the early Árpád-era, the verb ‘pray’ began with the bilabial glide /w/. Therefore, the final line could have alliterated, too, in the nursery rhyme’s archetypal version. Etymological and historical phonological parallels will be mentioned both as regards the /w/ > Ø sound change and the Hungarian *imád*- verb stem’s initial /w/.

Whether the archetype of the text recorded in Törökkanizsa also originated from there is irrelevant from the point of view of the present research. What matters instead is the form of this day-counting rhyme, along with the fact that its

final line reveals an intent to preserve sacrality even at the expense of alliteration. In contrast, numerous other versions within the Carpathian Basin forwent this line's sacrality in order to retain the consistently alliterating structure. Comparing various versions of these verses and analysing historical phonological and morphological data clearly point to the conclusion that the archetype of the day-counting rhyme collected in Törökkanizsa is from the Age of the Árpáds.

KEYWORDS: day-counting rhyme, historical phonology, Age of the Árpáds, names of days, alliteration

A mondókák történeti és nyelvtörténeti értékéhez

A mondókák különleges esztétikai, pedagógiai értékükön túl becses művelődéstörténeti források is. Számos archaikus darabjuk értékes nyelvtörténeti adatokat is rejt, melyek megőrződését, spontán hagyományozódását a műfaj ritmikai kötöttségei, – egyes mondókatípusok kifejezetten énekeltek (voltak) – nagyban segítették. Egy-egy népszerűbb mondóka többnyire a Kárpát-medencei magyar nyelvterület jelentős részén elterjedt, a változatok széles skáláját hozva létre. Ez még érdekesebbé és értékesebbé teheti egy-egy régies variáns nyelvtörténeti tanúságtételét: bőven akad ugyanis közelebbi s távolabbi szövegvariáns, mely az összevető vizsgálatok különféle lehetőségeit kínálja. Rövid tanulmányomban egy a vajdasági Törökkanizsán gyűjtött napsoroló hang- és szótörténeti érdekességeit elemzem Kárpát-medencei kitekintéssel, bemutatva annak igen valószínűleg kora Árpád-kori eredetét. Mindez természetesen nem zárja ki, hogy a napsorolók archetípusai ennél akár lényegesen régebbiek is lehetnek, de mint látni fogjuk, az esetleges ősmagyar kori archetípusok esetében már nem számolhatnánk bizonyos napnevekkel sem.

Ami ebben az írásban a „vajdasági” terminust illeti, az megfelel a Vajdaság szó poszt-trianoni, azaz területi-politikai alapú használatának. Mivel a kiinduló forrás Matijevics Lajos 1976-os mondókaközlése, tiszteletben tartottam Matijevics terminológiáját: „A mondókák java részét Vajdaság, azaz Bácska, Bánság és Szerémség különböző helységeiben gyűjtöttük.”¹ Ez

1 Matijevics 1976, 219.

természetesen nem jelenti azt, hogy a történelmi Délvidék más tájairól hiányoznának az itt szöbakerülő *változatok*.

A törökkanizsai napsoroló betűrím-hiányának kérdéséhez

Matijevics említett munkájában egy népszerű napsoroló törökkanizsai változatát is közli. Ezt a mondókát a *Népi gyermekmondókáink világa* c. széphalmi kiállításunk² készítésekor is kiemelt helyen szerepeltettük.³ Ez a típus a tanító mondókák azon alfajába (nap- és hónapsorolók) tartozik, melyet leginkább karon ülő kisgyermeknek mondogattak. Mivel nemcsak a szórakoztatás, hanem a tartalom átadása-tanítása is kiemelt cél ebben a típusban, ezért a vers ritmikai-prozódiai kötöttségein túl sorba szedték a napokat hétfőtől vasárnapig,⁴ és a ragrím-alapú végrímek (-*nak/-nek*) mellett következetes alliterációt (betűrím) is alkalmaztak. A napnév és a reá következő ige minden sorban betűrímes. Azazhogy mégsem teljesen, mert a törökkanizsai versike végén, vasárnap „megdőccen” a mondóka, elmarad a hetedik igealakból az elvárható betűrím:

(1)
Hétfőn hevernek,
Kedden kevernek,
Szerdán szerelmeskednek,
Csütörtökön csücsörögnek,
Péntökön pityörögnek,
Szombaton szomorkonnak,
*Vasárnap imátkoznak.*⁵

2 A kiállítás még 2023-ban is látogatható a Magyar Nyelv Múzeumában, ill. poszter-részének kicsinyített mása bejárta Dél-Bácska több könyvtárát és gyermekintézményét is Adától Szabadkáig.

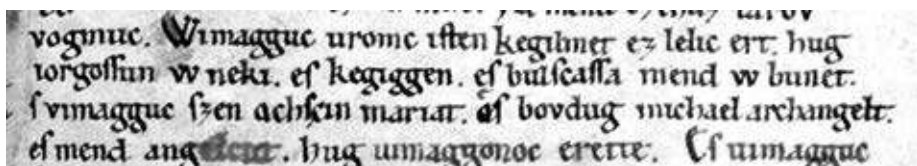
3 Vö. Pomozi–Karácsony 2018.

4 Hogy a vasárnap vagy hétfő a hét kezdőnapja, olyan művelődéstörténeti kérdés, melynek számos mellékszála (középkori kelteztörténet, különféle egyházi hagyományok) lehet. Ezekkel majd hetven éve Papp László foglalkozott (Papp 1955.), de folklórkorpuszunk szempontjából mindez annyiban indifferens, hogy hétfő és kedd szó szoros etimológiai értelmében kivétel nélkül hétfő a napsorolók kezdőnapja, s ennek megfelelően vasárnapal ér véget a hét.

5 Törökkanizsa, Észak-Bánság > Matijevics 1976, 216.

Az első kérdés, ami az olvasóban felmerülhet, hogy valóban döccenés-e a záró sor rímhiánya. Elképzelhető-e egyáltalán, hogy sok-sok nemzedékkel, akár többszáz évvel ezelőtt egy édesanya vagy egy nagymama „elrontotta” volna a mondókát, ha a tanítás-tanulás megkönnyítése érdekében a következő nap + hozzátartozó ige betűrím alkalmazása célszerűnek látszott? Nyilvánvalóan nem, különösen a spontán verbális készségek akkori, egyébként mainál lényegesen jobb fokán nem, hiszen akkoriban élt és virágzott a hagyományos közösségi kommunikáció, a verbális hagyomány, a folklór-szövegek ezen formája is. Ha pedig a magyar nyelv történetére, s azon belül a Halotti beszéd és könyörgés szépséges soraira gondolunk, rögtön eszünkbe jut az imádkozik ige *w-* szókezdős alakja, s így végképp kizárhatjuk a „rontott szöveg” lehetőségét.

Első teljes szövegemlékünkben hatszor fordul elő az igealak, ötször T/1., egyszer pedig T/3. személyben: *wimagguc*, *vimagguc*, *uimagguc*, *uimaggonoc* alakváltozatokban. Képünkön A Halotti beszéd azon részletéből mellékelünk három sort, ahol a kérdéses ige többször is olvasható.

1. kép. A Halotti beszéd és könyörgés néhány sora

Így tehát erősen valószínű, hogy az alliteráció hiánya nem döccenés, hanem egyfajta *survival*, más szóval az adott szövegem e törökkanizsai versben túlélte egy ómagyar kori hangváltozást. A túlélést segíthette a két záró sor azonos verstani képlete, ill. a teljes napsoroló mind a hét sorának gondos ritmikai felépítettsége, – az utolsó három sor egyaránt 3 | 4 osztatú –, továbbá, bár e ponton ez még kevésbé lényeges, a sor szakrális vonatkozása. Mindenesetre a zárósorban paradox módon nem valaminek a léte, hanem

éppen valaminek a hiánya segíthet abban, hogy e napsorolónk keletkezését időben elhelyezzük.

Azt tudjuk, hogy a Halotti beszéd és könyörgés általánosan elfogadottan 1190 és 1195 közé datálódik. Újabb, és nem feltétlen indokolhatatlan feltételezés szerint azonban akár III. Béla király temetési gyászszertatására is készülhetett, ez esetben pedig 1196 lenne keletkezésének valószínű éve.⁶ Arra viszont csak közvetett adataink vannak, mikor válhatott általánossá az *imád* ige magánhangzós szókezdeté, az adatok szűkössége az ezen túlmenő, nyelvjárási finomságú kronologizálás lehetőségét eleve kizárja. A Jókai-kódex (kevéssel) 1372 utánra datálható példája *ymadny* alakú, tehát már magánhangzós kezdetű, azonban a két adat közt 180 évnyi adatűrtátong. Az 1372-esnél későbbi adatok viszont kivétel nélkül *i*-kezdetűek,⁷ tehát ez kijelöl egyfajta időbeli határt. A *v*-s, ill. *v*-nélküli magánhangzós szókezdet-váltakozásra egyébként több helynévi és köznévi példa is akad a magyar nyelvterületen, de történeti összehasonlító szempontból is megvan ez a kettősség: *va(n)*-, *vol*-, *val* tövű létigénk nyelvrokon megfelelései közül a balti finn nyelvekben általánosabb az *ol*- kezdet,⁸ a permi nyelvekben és a mariban pedig *ul*- az abszolút igető.

Imád igeinknek nincs sem uráli, sem altáji, sem más általánosan elfogadott etimológiája. Ha uráli eredetét nem utasítjuk el, akkor a szó kezdő *v*- archaikus voltára a fennebb sorolt megfeleléseken túl még újabb támpontunk akad: a komi *womidž* szóalak, mely 'rontást küld rá, szemmel ver' jelentésű.⁹

Kárpát-medencei változatok

Áttekintve az eddig mondottakat, az mindenképp egyértelmű, hogy az „imádkoznak” azért került valaha a vasárnapi zárósorba, mert alliterált. A Kárpát-medencei variánsok szemügyre vétele után azonban még egy fontos okát mondhatjuk bekerülésének: nevezetesen, hogy az „imádkoznak” tartalmilag is

6 Vö. Horváth 2015, 106–115.

7 TESz 2. 203.; EWUng 608.

8 Egyedül a kurlandi lívben fordul(t) elő *völ*- változat (SIW, 138.).

9 MSzFE 2, 318. A jelentésbeli ellentét elfogadhatóságához vö. a magyar áld-átkoz vagy az észti *siunata* 'káromkodik, átkozódik' ~ finn *siunata* 'áld' antonim jelentésű szópárokat.

kiemelten fontos volt. Ám ne szaladjunk ennyire előre, nézzük, hogy az általunk felhasznált források a mai Vajdaság területétől keleti félkörrel az Ondava mentéig jutva milyen változatokat, azon belül milyen formai és/vagy tartalmi újításokat kínálnak.

A napsoroló-mondóka fő célja (napnevek könnyű taníthatósága) miatt cseppet sem meglepő, hogy az új vasárnap-változatok kialakulásának egyik fő iránya a betűrím megőrzése, jobban mondva visszaállítása volt. Ezt látjuk pl. a Matijevics-kötet törökkanizsaival lényegében azonos mondókájának szabadkai változatában, mégis azzal a különbséggel, hogy a betűrímhez ragaszkodás tartalmi „áldozatot” követel:

(2)

*Hétfő-hetében,
Kedd-kedvében,
Szerda-szerelmében,
Csütörtök-csűrében,
Péntek-pitvarában,
Szombat-szobájában,
Vasárnap-vásárban.*¹⁰

A szabadkai variáns azt használja ki, hogy a vasárnap eredendően vásár-nap, és ez hallható e napsorolónak több testvérváltozatában is: *vasárnap vásároz-nak, vasárnap vásárban vannak*. Ugyanakkor a színes bihari mondókaanyagban az imádkozik tartalmi, nem alliteráló megfelelője is előkerül: *vasárnap kétszer az Isten házába*. Ez pedig a formai megőréssel szemben a tartalmi megőrzés érdekében újít. A mondóka „szent” parancsát eszerint akkor is ki-fejezésre kell juttatni, ha az egészen elszakad a ritmikai és a betűrímes kötöttségektől:

10 Szabadka, Dél-Bácska, 1968 > Matijevics 1976, 179.

(3)

*Hétfő hetibe,
Kedden kedvibe,
Szerda szerelmibe,
Csütörtök csűribe,
Péntek pitvarába,
Szombat szobájába,
Vasárnap kétszer az Isten házába.*¹¹

A szintén bihari Albison és Bélfenyéren más változatok is előfordulnak ezzel a záróssal, ill. szintén Biharban, Csokalytól Pósalakáig nyolc adatközlő éppen erre a záróssor-töredékre, a vasárnapi misén vagy istentiszteleten való részvétel fontosságára emlékezett.¹²

(3) utolsó sora vallási útmutatásának komolyságát tehát kidomborítja, hogy ez a végső sor a fennebb említett dél > kelet > észak(kelet) köríven számos ponton, változatlan formában előkerül, sőt (6) példája azt sugallja, hogy ezt a kárpáti körívet jó eséllyel be is zárhatnánk. A történeti Kézdiszéken, Gazda Klára *Gyermekvilág Esztelneken című gyermeknéprajzi falumonográfia-kötetében olvashatjuk a következőt:*

(4)

*Hétfő hetibe,
Kedd kedvibe,
Szerda szeribe,
Csütörtök csűribe,
Péntek pénzibe,
Szombat szobájába,
Vasárnap az Isten házába.*¹³

11 17 teljes bihari adat > Faragó–Fábián 1982, 125. (Ezzel szinte betűre azonos tartalmi változatot, a szakralitást őrző formai újítást jegyezték fel Beregújfaluban és Ráton is, vö. P. Pnykó–Hutterer 2004, 36.).

12 Idem, 125–127.

13 Esztelnek, Kézdiszék > Gazda 1980, 210.

Kósa reprezentatív és vaskos, bár kétségkívül nem feltétlen teljességre törekvő felvidéki (szlovákiai) antológiájában egyáltalán nem találunk napsorolót. Van viszont olyan változat az Ondava menti Garanyból, Géczi Lajos szövegkiadásából, amely pénteket és pár hangtani nüánst nem számítva csaknem egyezik az esztelneki variánszal és igen közel áll a szabadkai variánshoz is (azzal például a péntek tekintetében azonos is):

(5)
Hetfű hetibe,
Kedd kedvibe,
Szerda szélibe,
Csütörtök csűribe,
Péntek pitvarába,
Szombat szobájába,
*Vasárnap az Isten házába.*¹⁴

Továbbfűzve a *vasárnap Isten házába*-zárlatot, erre nyugat-magyarországi megfelelőt is idézhetünk, egy sopronhorpácsi példát:¹⁵

(6)
Hetvin hentéregünk,
Keddén kendért törünk,
Szérdán szédret szédünk,
Csötörtökön csötörögünk,
Píntéken pityéregünk,
Szombaton szomorogunk,
*Vésárnap isten házába mgyünk.*¹⁶

14 Garany > Géczi 1998, 77.

15 A példáért köszönetem fejezem ki Németh Dániel nyelvtörténész barátomnak.

16 Horpács, Sopron megye; ma Sopronhorpács, Győr-Moson-Sopron megye > Lövei Páyer 1876, 141.

Mellesleg érdemes megállni egy pillanatra egy másik, Gazda gyűjtötte variánsnál is, mivel ez eltér a fősodor-menti teljes és töredékes változatoktól, amennyiben a napok egyszerű felsorolását egy rímes zárósor koronázza, viszont ezzel teljesen lemond az alliteráció és a feszes prozódia eszközéről:

(7)

*Hétfő, kedd, szerda, csütörtök,
Péntek, szombat, vasárnap,
Jó dolgunk van, mint erdőn a madárnak.*¹⁷

Visszatérve az (1)–(6) altípus közeli rokonaira még számos olyan alliterációt megújító megoldással találkozunk, ahol a formai hagyomány felülírja a tartalmi hagyományt: egyre inkább távolodunk a földrajzi és variáns-elterjedtségében legjellemzőbb keresztény zárósortól, és a betűrím bűvületében egyre profánabb tartalmakat találunk: *Vasárnap vason viszik apádat* (Bélfenyér), *Vasárnap vasra verik anyádat* (Érmihályfalva), ill. kissé visszafogottabb tartalommal *Vasárnap vasat vágnak* (Gálospetri).¹⁸ Ezek a többszörös betűrímes, teljes változatok azonban ezzel már funkcionálisan is átalakultak a karonülő babák dajkarímes napsorolóiból vas-kos csúfolódókká. Ezekre teljes példaként nagyváradi változatukat idézem:

(8)

*Hétfőn előveszem a fütőkösöm,
Kedden nincsen semmi kedvem,
Szerdán szapuljatok szaporán,
Csütörtök, üssön meg a görcsös tők,
Péntek, paszulyos az inged,
Szombat, szopod a vén lovat,
Vasárnap vasra verik apádat,
utáná meg anyádat.*¹⁹

17 Apáca, Barcaság > Gazda > Seres 1984, 185.

18 Faragó–Fábián 1982, 126–128.

19 Nagyvárad, Bihar > Faragó–Fábián 1982, 128.

Szintén csúfolódóvá lett változat emlékét őrzi még a bihari Hegyközszentmiklóson lejegyzett töredék: *Vasárnap beíratlak számárnak* (lásd: ibidem)

Ezzel a példával eljutottunk arra a pontra, ahol már sem tartalmilag, sem formailag „nem emlékszik” egy adott variáns a vélhető archetípusra. Ilyenek még a már sokat idézett, töredékekkel is gazdagon adatolt Faragó–Fábián-féle (kritikai) kiadásban az alábbi zárlatok: *Vasárnap a bálba* (Albis, Gálospetri), *Vasárnap pedig a táncba* (Érmihályfalva, Érsemjén, Köröstárkány), *Vasárnap szép csinos* (Cséhtelek).²⁰

A törökkanizsai napsoroló-változat lehetséges kora

Összegezve az eddigieket úgy tűnik, az (1) mondóka tartalmi hagyományörző változataiban a betűrím elolvadása után is maradt az eredeti vasárnapi ige valamely parafrázisa, pl. *az Isten házába*, míg a *vásároznak* ezzel szemben a formai hagyomány őrzésére irányuló szókészletű újítás az eredeti szótagszám és a betűrím megtartásával. Persze, ad absurdum az is elképzelhető, hogy mindkét változat eredeti, a két változat időrendjének meghatározásához perdöntően egyértelmű nyelvtörténeti vagy folklorisztikai fogódzónk nincs. Arra viszont, visszatérve törökkanizsai változatunk datálásához mindenképp van támpontunk, hogy mennél fiatalabb nem lehet az (1) változat. A Jókai-Kódex adata alapján a „*vasárnap imátkoznak*” változatnak legkésőbb a 14. század derekán meg kellett születnie. Jóval régebbi, tehát akár 12. század végi, vö. Halotti beszéd és könyörgés kora, illetve akár Szent István kori is lehet.

Ezt, mármint a 14. századnál jóval korábbi eredet teóriáját egy-két apró megfontolás támogatja. A meggyökerező keresztény hetirend szerint már vasárnap a hét kezdő napja, a versikében viszont még a hétfő az.²¹ A hétfői kezdet tehát egyfelől a mondóka régisége mellett érv, másfelől pedig már világosan

20 Faragó–Fábián 1982, 126–128.

21 Abba a kérdésbe, hogy hétfő jelenthetett-e vasárnapot, több okból is értelmetlen itt belemerülni: egyrészt a napsoroló megingathatatlan napnévsorrendje önmagáért beszél, másrészt a vasárnap melletti ige, ill. annak parafrázisai is egyértelművé teszik, hogy a folklórhagyományozó közösség nyelvhasználatában vasárnap az Úrnak szent napja.

megjelenik benne a keresztény tanítás fontossága, amely viszont a kora-Árpád-kori világmépváltáshoz kapcsolódhat. Annál régebbi természetesen ezzel a lexikai tartalommal aligha lehet, tehát ha egyik biztos időhatárunknak a 14. század derekát tekintjük, a másiknak biztosan kijelölhetjük Szent István király első törvénykönyvét. A napsoroló szempontjából Szent István király első törvénykönyvének 8. és 11. törvényére, valamint második törvénykönyvének 2. törvényére gondolhatunk, mint áttételes eszmei és gyakorlati forrásra. Az első törvénykönyv 1001-re, a második 1030 és 1038 közé datálható. Az 1001. évi 8. törvény a vasárnap megtartásáról, míg a második 2. törvénye a tízfalunkénti templom emeléséről rendelkezett. Ettől kezdve tehát lehetett tartalmi alapja a „*vasárnap (v)imádkoznak*” olyan jelentésű zárószósnak, mely parafrázálódhatott a hangváltozás lezárulta után a „*vasárnap az Isten házába*” módjában.

Az 1001-es törvények 8. cikkelye a péntek megtartásáról, a szigorú böjt követéséről szólt. Talán ennek szavakba öntött hangulati mélypontja a „*Péntökön pityörögnek*” sor. Az ép és archaikus változatokban a *pityörög*, *pityörög* a tipikus pénteki ige.²² Ez az igehasználat akár archaikus apokrif pénteki népi imáink napjára, ill. közvetve a krisztusi szenvedéstörténetre is utalhat.

Végül figyelembe kell vennünk a datálásnál a hét mondókabeli napjainak – mai köznyelvvél lényegében azonos, habár helyenként régies-nyelvjárási – alakjait. A hét napjainak első együttes előfordulása a Schlägli-Szójegyzékből, 1405-ből származik²³, a *vasárnap* és a *hétfő* nem is szerepel korábbi forrásokban, azonban ennek különösebb kronológiai jelentősége nincs, mivel tudjuk, hogy Árpád-kori írásbeliségünk döntő része odaveszett a korai századok és a török kor vérzivataraiiban. Ha voltak is korábbi szójegyzékeink, akkor sem tudunk róluk semmit. Annak viszont már van kronológiai értéke, hogy a *kedd* 1130-tól adatolható.²⁴ Etimológiai szempontból hétfő és kedd egyébként a magyar szóképzlet ősi elemei közé tartozik, névtipológiaiilag egyébként számos megfelelőjük van az uráli nyelvek között. Igaz, a napok egyszerű beszámozásának elve a

22 Hogy a pityörög, pityörög összefügg-e akár az apokrif pénteki népi imákkal, abba adatok híján nem mernék belemenni, de lehetetlennek sem tartom.

23 TESz 2, 103.; TESz 3, 1096.

24 Lásd: TESz 2, 420–421. Az EWUng nem tartalmaz érdemi többletinformációt a vonatkozó szócikkek adattári részében.

szláv eredetű *csütörtök*, *péntek* szavakban is ugyanígy megvan: a *csütörtök* 1206-tól²⁵, a *péntek* 1138-tól adatható, a hangtörténeti kutatások szerint azonban mindkettő 10. század előtti lehet. A szerda szintén szláv, a szombat végsősoron héber eredetű, de a magyarba közvetlenül ószláv közvetítéssel kerülhetett.²⁶ A szombat a veszprémvölgyi apácák 1002 előtt írt görög nyelvű adománylevelében is előkerül, *sombotu* vagy *somβotu* lehet az átírt alak. Napneveink története tehát nem mond ellent az egyébként lehetséges legkorábbi datálásnak.

A körbejárt körülmények összegzésével elmondhatjuk, hogy a törökkani-zsai variáns megőrizte a vélhetően eredeti vasárnapi igét, amely a 14. századnál később már bizonyosan nem alliterált. Így a törökkani-zsai variánst egyfelől az adott Kárpát-medencei magyar napsoroló lehetséges archetípusának tekinthet-jük, másrészt a megvizsgált folklorisztikai, művelődéstörténeti és nyelvtörté-neti körülmények alapján viszonylagos biztonsággal kijelenthető, hogy az Árpád-korban keletkezett, de nem korábban István király koránál. Keletkezhetett szótörténeti és hangtörténeti szempontból akár éppen Szent László király korá-ban is, Viszont akár „csak” 750, akár csaknem ezeréves múltja van a törökkani-zsai változatnak, mindenképpen felemelő, hogy egy mai édesanya Árpád-kori hagyományt közvetít gyermekének, ha ezt a szép régi napsorolót előveszi és mondogatja.

25 TESz 1, 583.

26 TESz 3, 779–780.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- EWUng** Loránd Benkő (Hrsg.): *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992–1995.
- Faragó–Fábián 1982.** Faragó József – Fábián Imre: *Bihari gyermekmondókák*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1982
- Gazda 1980.** Gazda Klára: *Gyermekvilág Esztelneken*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980.
- Géczi 1998.** Géczi Lajos: *Ondava menti népköltészet*. Madách-Posonium, Pozsony, 1998.
- Horváth 2015.** Horvát Iván: *Ómagyar szövegemlékek mint textológiai tárgyak*. Országos Széchényi könyvtár, Budapest, 2015.
- Katona–Lábadai 1986.** Katona Imre – Lábadai Károly: *Szedem szép rózsámat*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1986.
- Kósa 1979.** Kósa László: *Rozmaringkoszorú*. Szlovákiai magyar tájak népköltésze. Madách Könyvkiadó, Pozsony, 1979.
- Lövei 1876.** Lövei Páyer István: *Gyermek mondókák*. *Magyar Nyelvőr*, 5. (1876) 141.
- Matijevics 1976.** Matijevics Lajos: *Tíz, tíz, tiszta víz*. *Jugoszláviai magyar népi mondókák*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1976.
- MSzFE** *A magyar szókészlet finnugor elemei*. (Lakó György Főszerk.) Akadémiai kiadó, Budapest, 1967–1978.
- Papp 1955.** Papp László: *A régiek keltezése és a hét napjai*. *Magyar Nyelvőr*, 79. (1955) 442–446.
- Pomozi–Karácsony 2018.** Pomozi Péter – Karácsony Fanni: *Népi gyermekmondókáink világa*. (Múzeumi kiállítás, A Magyar Nyelv Múzeuma, Szépművelési és Művelődési Központ, ill. csak tablókkal, kicsinyített méretben vándorkiállítás is) 2018.
- Punykó–Hutterer 2004.** P. Punykó Mária – Hutterer Éva: *Egyedem, begyedem, tengertánc*. *Kárpátaljai gyermekmondókák*. Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség, Beregszász, 2004.
- Seres 1984.** Seres András: *Barcasági magyar népköltészet és népszokások*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1984.
- SLW** Eberhardt Winkler und Karl Pajusalu (Hrsg.): *Salis-Livisches Wörterbuch*.
- TESz.** Benkő Loránd (főszerk.): *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*.